

СЛАБИ СТРАНИ И ШАНСОВЕ ЗА СЪВРЕМЕННАТА СЛАВИСТИКА. КРИЗА И ПЪТИЩА КЪМ ВЪЗРАЖДАНЕ

Богуслав Желински
Университет „Адам Мицкевич“, Познан

The crisis of the Slavic studies and humanities in general has been caused by many political, economical, cultural, and educational factors of the modern world. Research scope and context, as well as a variety of methodologies offered to modern humanities are choices faced currently by the Slavic studies. Regional, comparative and cultural studies are the three trends of the present day humanities that offer perspectives for the renewal and refreshing update of the research programme, although they might pose a threat and lead to erasing the identity of the discipline. The regional formula is attractive thanks to its very broad research context including, apart from the philological trend typical for the Slavic studies, also historical, cultural, ethnological, anthropological and primarily political perspectives. Slavic studies based on the comparative paradigm mean – according to its advocates – coexistence of the discipline within, or together with other methodological projects or worldviews: postcolonial, territorial, gender, or comparative studies. The cultural paradigm direction within the modern Slavic studies means blurring the boundaries between literature and culture studies, offering a refreshing opening mainly towards the issue of social importance. Moreover, Slavic studies cannot remain within its natural cultural circle, that is Europe, but must address global and universal problems instead.

Key words: Slavic studies, comparative studies, regional studies, Slavic literature studies

Кризата

Разсъждаващи над бъдещето на славистиката като изследователска дисциплина, различни автори и изследователи констатираат кризата в тази област.

Йоанна Рапацка обръща внимание върху това, че проблемите на славистиката засягат и общите проблеми на науката за литературата. Според авторката славистиката преживява криза, свързана с изчерпването на ергоцентричните методологии, както и със загубата на досе-

гашното място на литературата в обществената йерархия на ценностите, усещана особено много в посткомунистическите държави (Рапацка 2001: 19). В Полша и в другите страни, които след 1989 година станаха арена на прехода, се срещат две противопоставени една на друга тенденции, свързани с развитието и дидактиката на славистиката. От една страна, се вижда тенденция към развиване на славистичните специалности в рамките на тесните национални филологии, особено във връзка с балканския сепаратизъм, но също така и с оглед на икономическите трудности в областта на науката и образованието в много държави. Другата тенденция относно реализирането на славистиката е продиктувана от прагматиката на глобализацията и се проявява във включването на славистиката в кръга на съпоставителните дисциплини, на културоведските специалности или изобщо поместването ѝ в по-широките рамки на регионалните специалности. (На това място би следвало да се констатира паралелността в съществуването на два термина: традиционния „славянска филология“ и по-новия, макар и по-експанзивен – „славистика“, и двата появяващи се като наименование на дисциплина, наименования на академични славистични институции или програми на специалности. Терминът „славистика“ насочва към по-широк, главно културен контекст на дисциплинарната насоченост). Втората тенденция разглежда славистиката като елемент от опозиция: *филология* и / или *културознание*, винаги в полза на втората, тъй като според мнението на привържениците ѝ би дала път на изследванията и дидактиката, подсилени в културоведска и интердисциплинарна насока, като отваря перспективи за сродните дисциплини: културознание, история на филологията, социология на филологията, психология на филологията, предлагайки комплексен образ на културната идентичност на дадена национална филология (Фрайзе 2001: 31, 33). Богуслав Бакула, заемайки страната на концепта, както сам го дефинира, за „интегрална компаративистика“, също формулира постулати в полза на реформа в славистиката, навлизаща в сферата на интеркултурните и интердисциплинарните изследвания (Бакула 2001: 32).

Кризата в славистиката се наблюдава не само в посткомунистическите държави, но също и в Западна Европа и Съединените щати. Може би в Западна Европа тя е по-дълбока, тъй като води до закриване или ограничаване на организационните единици (катедри и институти), до включването на друг тип обучение от областта на общата лингвистика или на регионални, а също и на индоевропейски дисциплини в учебните планове на звената, занимаващи се с литературознание и сравнително езикознание.

Кризата в славистиката в не по-малка степен засяга и институционално най-големите звена на академичната славистика, или центровете по русистика, както и по-малките, но проявяващи много инициативност и креативност южнославянски филологии и балканистични институти. Най-общата диагноза на кризата в славистиката би трябвало да насочи към следните причинни фактори: разпадането на двуполусната система на силите в съвременния свят, икономическото развитие в Далечния изток, кризата на хуманистиката в новия свят, икономическата рецесия в Европа, а също и кризата на академичното образование.

Често срещан начин за справяне с кризата в славистиката е разширяването на обучението в рамките на една национална култура (или на един славянски език) с обучение в областта на две или повече национални култури (или на два или повече славянски езици). Тази, погледнато от всички страни, положителна тенденция все пак се среща с явни и големи пречки от формално естество, продиктувани от организационната подялба на академичните славистични звена. Това се случва, тъй като в Полша и в другите страни обучението от този тип може да се осъществи в рамките на една или две славянски групи, най-често засягащи западнославянската и южнославянската област, като се изключва източнославянската, принадлежаща в полската академична традиция към друга организационна структура. Следователно студентите могат да получат знания за две или, по-рядко, за повече славянски национални култури, които обаче трябва да са близкородствени. Отделен въпрос са програмите на този тип специалности, ангажиращи се с обобщаването на информация за всяка отделна национална филология, вместо даването на предимство на интердисциплинарни специалности. Постулатът по организационната интеграция на тричленната славистика / славянска филология от много гледни точки все още не представлява близка и желана перспектива.

Славистите във всички славянски страни се сблъскват с още едно неблагоприятно за развитието на дисциплината и дидактиката обстоятелство. Става въпрос за нежеланието на представителите на националната филология за съвместно практикуване на двете дисциплини, тоест на родната славянска филология и на славистиката. Неблагоприятните резултати от това състояние на нещата няма нужда да бъдат коментирани. Следователно появява се нужда от такава дефиниция на характера на съвременната славистика / славянска филология, която би взела под внимание не само отношението спрямо националната филология, но също и културния контекст в по-широк, семиотичен модел.

Пътища към възраждане

Съвременната славистика стои пред избора за обема и контекста на своите изследвания, а също и за множеството, предлагани от съвременната хуманистика, методологии. Регионалните специалности, компаративистиката и културознанието представляват три течения на съвременната хуманистика, които предлагат на славистиката перспектива за възраждане и освежителна актуализация на изследователския репертоар, но едновременно с това могат да представляват заплаха, довеждайки до заличаване на идентичността на нашата дисциплина.

Пътят на регионалните дисциплини. Проектът за регионалните дисциплини приема в отделните страни различен образ, обусловен от изследователската традиция или от образователните, организационните и политическите фактори, и се дефинира като „източноевропейско“, „южно- и източноевропейско“, „балканско“ („балканистично“), „компаративистично“ или „културологично“ обучение. Атрактивността на регионалната формула е свързана с твърде широкия изследователски контекст, обхващащ, заедно с характерното за идентичността на славистиката филологическо течение, включването на историческа, културоведска, етнологична, антропологична, но преди всичко политологична перспектива. Слабата страна на този път към възраждане на славистиката е скъсването с филологическия славистичен фундамент, означаващо *de facto* ликвидиране на славистиката като филологическа дисциплина.

Пътят на компаративистичните дисциплини. Многобройни са привържениците на прибавянето на компаративистични дисциплини към славистиката. Според тях съществуването на славистиката е възможно в рамките или в сътрудничество с други методологични и ми­рогледни проекти: с постколониални, териториални, джендерни, сравнителни дисциплини, където славистиката не е сама, но и не доминира. В радикалната версия на тази концепция славистиката трябва да се съобразява с други елементи на културата и по-нататъшното ѝ съществуване ще се реализира сред различни методологични ориентации, познавателни школи и културни доминанти, защото – като последователка на славянофилството от XIX век – вече е изчерпала своята екзистенция, опираща се на политическата доминация на русистиката, както и на етничния инстинкт и мнимата историческо-религиозна общност. В умерената версия партньорството между славистиката и компаративистиката е свидетелство за жизнеспособността на славистиката и ней-

ните трансформации, тъй като именно славистиката на няколко етапа (Кундера, Дюришин и постмодернизма) е записала славянските литератури в „интернационализирания“ постмодернизъм, участвала е в делокацията на народната доминанта в посока на това, което е универсално и текстово, и разбира се, „глобално“, но това не означава, че е антиславянско. В крайна сметка „постмодернистичната“ славянска литературна компаративистика не е довела до кризата и пагубното състояние на съвременния свят и съвременния човек. Следователно стоим не само пред проблема за идентичността на славистиката, но и пред по-фундаменталния въпрос за идентичността и репертоара от проблеми на всяка национална филология, включително и на компаративистиката, която не може в смисъла на старомодния канон да изследва „отношенията между националните литератури“, „генетичните връзки между тях“ и „типологичните зависимости“. Националните литератури, славистиката и литературната компаративистика трябва да се справят с едни и същи задачи, които в глобалния свят са отчасти общи, тъждествени, а дори идентични, но ги различава гледната точка и контекстът, а тежестта се прехвърля от сравняване на отделните части към диагностициране на цялото.

Както компаративистиката, така и съвременната славистика стоят пред изследователски задачи, които засягат следните въпроси: 1) за реализацията на широкия обем от изследвания, на спецификата на инструментариума и перспективите спрямо сложността и диференциацията на съвременния свят, който отговаря на културния обрат, замениящ литературоцентризма с широката отвореност към всякакви културни практики; 2) за ревизиране на традиционните научни дискурси поради това, че съвременната хуманистика навлиза в територията на философията на културата като области на интердисциплинарни изследвания, предлагайки изследване на парадигмите, свързващи литературата с други дискурси на културата; 3) хуманистиката е развила теории, които повдигат фундаментални за нашата съвременност проблеми (постколониална и етническа критика), проблемите за пола и сексуалността (джендерна критика), проблемите за малцинствата (малцинствена критика), различни аспекти на това, да бъдеш жена (феминистична критика), проблемите на т.нар. пети свят (е/миграционна критика), апории, съпътстващи трансфера на ценности и картини между различните култури (критика на теорията на превода) и т.н.

Пътят на културоведските специалности. Тенденцията към премахване на границите между литературознанието и културознанието, която се среща в тези проекти, предлага освежителна отвореност,

главно към проблематиката за обществената значимост, но едновременно с това представлява заплаха да се заличи предметът на изследванията и да се загуби идентичността на филологията. Заместването на славянската филология със славянознание или включването на тази дисциплина в един по-различен цялостен обем, напр. със средноевропейска или балканска насоченост, предизвиква безпокойство дали пък не се променя предметът на изследване на научната дисциплина, като се допуска самоунищожението на спецификата на филологията изобщо.

Карл Аймермахер от Университета в Бохум е привърженик на славистиката, която притежава културна основа и е пригодена към изискванията на съвременността. Позовавайки се на инспирациите на Аймермахер, с оглед на нейния съвременен и бъдещ образ, славистиката от прелома на вековете, а също и славистиката на бъдещето може да бъде характеризирана по следния начин (Аймермахер 2000: 42 – 54):

Славистиката до наши дни

1. Славистика в класическия смисъл (с традиционните дисциплини и обвързана с проблемите на диахронното езикознание, общото езикознание и литературознанието).

2. Славистика в класическия смисъл, но обогатена с културоведската информация за дадена страна (театър, кино, пластични изкуства, музика, социология, политика и др.), отдалечавайки се от първичната литературоцентрична парадигма (по това се различава от класическата славистика), а гласът на литературата тук се разглежда като един от многото гласове за култура, възприемана в широкия хуманистичен обем на общия дискурс.

Славистиката на бъдещето

3. Славистиката като интердисциплинарна наука за културата. Концепцията за славистиката като интердисциплинарна наука за културата означава силна позиция на методологичния прагматизъм, включващ едновременното участие на различни дисциплини, методологии и начини на изследване, подкрепящи интеркултурната славистика, като например: имагология, геопоетика, джендерни дисциплини, постколониални дисциплини, етнически дисциплини, дисциплини за е/миграцията, за чуждостта (Валденфелс и други), дисциплини за малцинствата.

4. Славистика в рамките на интердисциплинарната наука за културата и антропологията, прилагана заедно с други дисциплини, отнасящи се към същите или подобни проблеми, които обаче не могат да бъдат основна област за една отделна дисциплина. Така разбираана, славистиката засяга проблемите за съзнание – мисъл – език – текст – култура.

Славистика, която се е запътила към глобалния свят

Славистиката не може да остане в рамките на своя „автохтонен“ културен ареал, тоест ареала на Европа, а трябва да бъде отворена към глобални и универсални проблеми. В противен случай славистиката, въпреки големите постижения, главно в областта на историческото, сравнителното езикознание и на теоретичните литературоведски дисциплини, ще достигне до стагнация. Следователно към предложението на Аймермахер според думите на самия автор трябва да бъдат добавени допълнителни перспективи за развитие на славистиката/славянската филология, на които обръща внимание Звонко Ковач (Ковач 2011: 412): 1) интеркултурно обучение в областта на литературата и славянските езици, които в своя обем трябва да обхващат три области на славянството: източно-, южно- и западнославянска (интеркултурна славистика), както и 2) съпоставително славистично обучение, за чиято база може да служат славистичните национални специалности, обогатени със съпоставителни славистични, езиковедски и литературоведски дисциплини (съпоставителна славистика).

Интеркултурното обучение от областта на литературата и славянските езици, както и съпоставителните славистични специалности, възприемани като доминанта на славистичното обучение, както изглежда, не представляват достатъчна гаранция за запазване на идентичността на славянската филология (като дисциплина). В този контекст от изключителна важност е грижата за запазването на разнообразието от методологични литературоведски концепции (от феноменологията, херменевтиката, структурализма, семиотиката до интерконтекстуалността и деконструкционизма), като се създава последователност и интегралност на дисциплината. Първенството или доминацията на интеркултурните или компаративистичните дисциплини заплашва с „разпад“ на съвременната славистика, с редукция на филологията за сметка на дисциплина, чието основно поле за развитие е обществената комуникация, със загуба на академичния характер на славянската филология.

Превод от полски: Лилия Иванова

ЛИТЕРАТУРА

Аймермахер 2000: Eimermacher, K. *Slawistik und Kulturwissenschaft in Geschichte und Gegenwart, kultur-wissenschaft-russland*. Ur. W. Eismann i P. Deutschmann, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2000, 42 – 54.

Бакула 2001: Bakula, B. W stronę komparatystyki integralnej. // *Slawistyka u progu nowego wieku*. Pod red. B. Zielińskiego. Poznań, 2001.

- Ковач 2011:** Kovač, Z. Kriza slavistike. Slavistički studiji između nacionalizma i globalizacije. // *Međuknjiževne rasprave. Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*. Beograd, 2011.
- Рапацка 2001:** Rapacka, J. Czy istnieje literaturoznawstwo słowiańskie? // *Slawistyka u progu nowego wieku*. Pod red. B. Zielińskiego. Poznań, 2001.
- Фрайзе 2001:** Freise, M. Philologie und/oder Kulturwissenschaft. Ein Beitrag zur Diskussion um die Zukunft der slawistischen Literaturwissenschaft. // *Bulletin der Deutsche Slavistik*, 7. Göttingen, 2001.